

Dokumenttyp Handlingsplan	Ansvarig verksamhet Läkemedelskommittén	Version 1	Antal sidor 5
Dokumentägare Anna Skrinning Apotekare	Fastställare Susanne Carlsson Tf Ordförande Läkemedelskommittén	Giltig fr.o.m. 2018-01-31	Giltig t.o.m. 2020-01-31

Läkemedel och miljö

Gäller för: Landstinget i Värmland

Inledning

Denna handlingsplan har utarbetats av läkemedelsenheten och utredningsenheten. Enligt landstingets Miljöstrategi 2017-2020 ska den tidigare handlingsplanen som ingick i Miljöpolitiskt program 2012-2016 revideras och bifogas strategin. Planen är godkänd av Läkemedelskommittén.

Syfte

Aktiviteterna i handlingsplanen ska medverka till att minska den negativa miljöpåverkan som härrör från läkemedelsanvändningen inom Landstinget i Värmland.

Bakgrund

Miljöpåverkan från läkemedelssubstanser

Läkemedel utsöndras vanligen genom urinen. Eftersom läkemedel är biologiskt aktiva och många har en långsam nedbrytning i miljön kan rester återfinnas i vattendrag och i grundvattnet. På sikt kan förorening av dricksvattnet innebära en risk för folkhälsan. Organskador orsakade av läkemedel har bland annat konstaterats hos fiskar, fåglar och groddjur. En av de tydligaste effekterna som observerats är reproduktionsstörning hos vattenlevande djurarter genom östrogena och gestagena hormonämnen.

Det förekommer också en betydande miljöpåverkan vid tillverkningen av aktiva läkemedelssubstanser i bland annat Indien då avloppen från läkemedelsindustrierna leds till reningsverk som saknar eller inte använder den teknik som krävs för att rena vattnet. Miljöpåverkan kan då även utgöra en direkt hälsopåverkan, till exempel kan utsläpp av antibiotika bidra till att förvärra problemet med antibiotikaresistens.

Antibiotika och andra läkemedel hamnar också i miljön via läkemedelsrester som blivit kvar i urin och avföring efter behandling. Detta utgör den största källan till negativ miljöpåverkan från läkemedelsanvändning lokalt i Sverige.

Vid en total miljöbedömning av läkemedel, bör även miljöaspekter såsom energianvändning och klimatpåverkan samt övrig användning av naturresurser beaktas.

Nationella insatser för minskad miljöpåverkan från läkemedel

Växande engagemang för att minska läkemedels miljöeffekter

Landstingens och regionernas nätverk för läkemedel och miljö bildades 2009 för samarbete inom området och för att tillsammans utgöra en större kraft gentemot aktörer inom läkemedelsbranschen. Sedan dess har det skett en stor utveckling inom området både vad gäller forskning, på exempelvis

läkemedels påverkan i miljön och olika reningstekniker, och engagemanget för frågan nationellt och internationellt. Den nationella läkemedelsstrategins målområde tre är ett tydligt tecken på detta.

Nationella läkemedelsstrategin 2016-2018

Den nationella läkemedelsstrategin¹ innefattar tre målområden:

1. Effektiv och säker läkemedelsanvändning
2. Tillgängliga läkemedel och jämlik användning
3. Samhällsekonomiskt och miljömässigt hållbar läkemedelsanvändning

Till varje målområde hör ett antal aktiviteter med syfte att nå en bättre läkemedelsanvändning till nytta för patient och samhälle. Följande aktiviteter ingår i målområde 3:

- 3.1 Utvärdering av befintliga antibiotika för bästa möjliga användning
- 3.2 Modeller för tillgänglighet och ansvarsfull användning av både nya och gamla antibiotika av särskilt värde
- 3.3 Verka för möjliggörande av miljöhänsyn vid produktion och användning av läkemedel.
- 3.4 Miljöbedömning av läkemedel
- 3.5 Hantering av öppenvårdsläkemedel som inte ingår i förmånerna

Aktiviteter inom målområde 3 förväntas bland annat bidra till en läkemedelsanvändning som är miljömässigt hållbar, det vill säga medför begränsad miljöpåverkan.

Regeringen satsar på rening av läkemedelsrester och ett kunskapscentrum för läkemedel och miljö

Idag finns det teknik för att i stor skala kunna rena avloppsvatten från svårnedbrytbara kemikalier, bland annat många läkemedel. Reningsverket i Linköping är en föregångare. Ett statligt stöd på totalt 165 miljoner kronor 2018-2020 införs för att fler kommuner ska kunna följa efter. Regeringen satsar också på ett nytt centrum för läkemedel och miljö som ska samla och sprida kunskap om läkemedels miljöeffekter.

Landstingets miljö- och hälsostrategier prioriterar hälsofrämjande insatser för en hållbar utveckling

Landstinget i Värmlands Miljöstrategi 2017-2020

Strategin innehåller tre prioriterade insatsområden; minskat klimatavtryck, hållbar resursanvändning och hälsosamma miljöer.

Läkemedel ingår framför allt i området hälsosamma miljöer. Där står att "Läkemedel och andra kemiska produkter som används bör, så långt det är möjligt, väljas med utgångspunkt från dess påverkan på både hälsa, miljö och arbetsmiljö." Det landstingsgemensamma målet är att den negativa miljöpåverkan från läkemedel ska minska. Följande mätetal anges för uppföljning:

- Antal åldersstandardiserade antibiotikarecept J01 (exkl. metenamin)/1 000 invånare
- Årlig förskrivning av specifika läkemedel med stor miljöpåverkan
- Årlig mängd läkemedel som insamlats och kasserats

I miljöstrategins område minskat klimatavtryck finns även ett mål om att minska klimatpåverkan från medicinska gaser. Detta mål följs upp och redovisas inom ramen för de övriga målen i strategin.

Landstingets folkhälsostrategi 2015-2020

Det övergripande målet i folkhälsostrategin är att landstinget ska främja hälsa, livskvalitet och hållbar utveckling i länet utifrån befolkningens behov. Strategin innehåller tre prioriterade områden; barn och ungas hälsa, vuxnas levnadsvanor och vuxnas psykiska hälsa.

¹ Regeringen och Sveriges Kommuner och Landsting (SKL) enades tillsammans med ett flertal andra aktörer på läkemedelsområdet under 2015 om en nationell läkemedelsstrategi för åren 2016–2018. Syftet med strategin är att få en nationell kraftsamling kring prioriterade frågor inom läkemedelsområdet. Läs mer om strategin här: <https://lakemedelsverket.se/overgripande/Om-Lakemedelsverket/Nationell-lakemedelsstrategi/>

Prioriterade åtgärdsområden

Med utgångspunkt från ovanstående och med målet att minska den miljöpåverkan som landstingets läkemedelsanvändning bidrar till, finns det ett antal prioriterade områden att arbeta med. Förslag på aktiviteter presenteras för varje område.

Optimerad läkemedelsanvändning

Först och främst måste läkemedelsanvändningen optimeras för att hindra onödig läkemedelsförskrivning och därmed även produktion av läkemedel. Exempel på aktiviteter och åtgärder är läkemedelsgenomgångar samt råd om och ordination av icke-farmakologisk behandling.

Förslag på aktiviteter

- Öka antalet genomförda läkemedelsgenomgångar.
- Genomföra icke-farmakologiska insatser i både förebyggande syfte och som behandling:
 - Komplettera landstingets reklista med fler avsnitt kring levnadsvanor så som matvanor och alkoholvanor.
 - Utveckla terapirekommendationerna till att även omfatta icke-farmakologisk behandling utifrån Nationella riktlinjerna för sjukdomsförebyggande metoder 2011.
 - Uppmana vårdpersonal, i samband med andra aktiviteter, att i ökad utsträckning ge råd om och ordinera icke-farmakologisk behandling till patienter.
 - Följa förskrivningen av och råd om levnadsvanor på en specifik vårdcentral.
 - Spridning av Promenad-broschyren.

Minskad förskrivning av miljöbelastande läkemedelssubstanser

Vid terapirekommendationer i reklistan bör miljöaspekter vägas in, i de fall den medicinska effekten av olika läkemedel bedöms likvärdig. Förskrivaren kan då enkelt göra ett klokt val för såväl patienten som miljön och ekonomin. Även för läkemedel som inte ingår i reklistan, kan det vara aktuellt att arbeta för en minskning av förskrivningen på grund av negativ miljöpåverkan. Förutsättningen är att en minskning av förskrivningen även önskas utifrån ett medicinskt perspektiv.

En rationell antibiotikaanvändning och följsamhet till behandlingsrekommendationer när det gäller antibiotika är av stor vikt för att bromsa resistensutvecklingen. Strama-LiV-appen är ett enkelt verktyg som förskrivare bör använda sig av.

Två av de mätetal som anges i miljöstrategin kan användas för uppföljning inom åtgärdsområdet:

- Antal åldersstandardiserade antibiotikarecept J01 (exkl. metenamin)/1 000 invånare
- Årlig förskrivning av specifika läkemedel med stor miljöpåverkan

Att minska antibiotikaförskrivningen och öka följsamheten till behandlingsrekommendationer är ett ständigt pågående arbete inom Strama Värmland. Uppföljningen av mätetalet hämtas från dem.

Förslag på aktiviteter

- Uppdatera avsnittet om miljöinformation i reklistan.
- Väga in miljöaspekter i terapirekommendationer i reklistan.
- Utreda om det är möjligt att minska förskrivningen av något eller några läkemedel med stor miljöpåverkan.
- Öka kunskapen hos förskrivare och annan vårdpersonal om läkemedels miljöpåverkan och hur de kan bidra till att minska den, i samband med andra aktiviteter, genom att:
 - Kommunicera och sprida information om bland annat ny forskning på området.
 - Uppmuntra till att gå webbutbildningen om läkemedel och miljö.
 - Uppmana till användande av Strama-LiV-appen.

Krav på minskad miljöpåverkan och socialt ansvar vid upphandling av läkemedel och läkemedelsförsörjning

Det läkemedel som ordinerar inom slutenvården ska ställas miljökrav på vid upphandling. Tillsammans med andra landsting och regioner har vi en möjlighet att driva på utvecklingen av läkemedel med en bättre miljöprestanda genom hela livscykeln. För att få verklig effekt måste de miljökrav vi ställer även följas upp. Upphandlingsmyndighetens kriterier för minskad miljöpåverkan och socialt ansvar vid upphandling av läkemedel ska (i regel) användas. Miljökrav ska även ställas på distributionen vid upphandling av läkemedelsförsörjning.

Förslag på aktiviteter

- Påverka Upphandlingsmyndigheten att även utveckla krav när det gäller läkemedels klimatpåverkan.
- Samverka med befintlig leverantör av läkemedelsförsörjning för utveckling av miljöprestandan vad gäller distributionen.

Minskad läkemedelskassation och rätt avfallshantering

Ett fortsatt arbete med en säker och effektiv läkemedelshantering inom slutenvården, exempelvis genom inköp av fler läkemedelsautomater, är ett verktyg för minskad kassation. Så är även en ökad förskrivning av startförpackningar och små förpackningar. Det läkemedel som ändå blir över ska tas om hand på rätt sätt. Fortsatt information om kassation till medarbetare, patienter och besökare är a och o.

Enligt landstingets miljöstrategi ska den mängd läkemedel som insamlats och kasserats inom landstingets verksamheter redovisas årligen. Vikt är dock ett trubbigt mått eftersom allt material vägs inklusive flaskor, infusionspåsar och glasampuller. Sedan landstinget tagit över insamlingen av läkemedelsavfall ingår även läkemedelsförorenat material i samma fraktion. Mätetalet är därför inte lämpligt att använda för uppföljning av mängden kasserade läkemedel. Bättre är istället att lägga vikt på aktiviteter som förebygger kassation samt ökar insamlingen av de läkemedel och läkemedelsrester som blir över.

Förslag på aktiviteter

- Minska kassationen av läkemedel genom säkrare och effektivare läkemedelshantering, exempelvis genom ett utökat antal läkemedelsautomater.
- Informera medarbetare och patienter om hur överblivna och förbrukade läkemedel ska hanteras.
 - Spridning av det nationella nätverkets informationsblad och affisch för väntrum "Använder du läkemedel?".
- Information till vårdpersonal angående läkemedels- och avfallshantering i och med landstingets nya rutin för läkemedelsavfall.
 - Lathund för läkemedelsavfall tas fram för att förtydliga och förenkla.
- Öka användningen av dosdispensering till patienter med stabil grundmedicinering.
- Öka förskrivningen av startförpackningar och små förpackningar.
 - Tillsammans med landstingens och regionernas nätverk för läkemedel och miljö lobba för att Tandvårds- och läkemedelsförmånsverket ska ändra prissättningsreglerna.

Rening av läkemedelsrester

Det läkemedel som väl kommer ut i vår miljö via avloppen vore önskvärt att kunna rena. Idag finns det reningsverk som är anpassade för att kunna ta emot och rena läkemedelssubstanser. I Region Uppsala pågår det även försök med toalettblock² för lokal användning på exempelvis sjukhus. Att

² På Akademiska sjukhuset i Uppsala testas en produkt, pCure, som liknar ett vanligt toalettblock, men innehåller enzymer som frigörs i toalettvattnet när patienten spolar. Nedbrytningen påbörjas direkt när enzymerna kommer i kontakt med läkemedelsrester i urin och fekalier. Läs mer här: <https://www.pcure.se/sv>

inleda ett samarbete med kommunala reningsverk inom regionen är en viktig faktor för framtida åtgärder inom detta område.

Förslag på aktiviteter

- Föra en dialog med reningsverk inom regionen om möjligheterna till utökning av rening inom ramen för det statliga stöd som kan sökas under perioden 2018-2020.
- Inköp och användning av toalettblock, om dessa visar sig effektiva för rening av läkemedelsrester.

Samarbeten och omvärldsspaning

Det pågår mycket forskning och arbete inom området miljö och läkemedel, såväl nationellt som internationellt. Det nya centrumet för läkemedel och miljö kommer förhoppningsvis kunna försörja oss med en god omvärldsspaning. Som medlemmar i nätverket Health Care Without Harm kan vi även nyttja det material och de seminarier de anordnar. Samarbetet inom landstingens och regionernas nätverk för läkemedel och miljö är också viktigt för att skapa fortsatta gemensamma strategier kring mål, utbildning, information och upphandling. Intressant är också att utveckla ett samarbete med apoteken för att hitta gemensamma beröringspunkter.

Förslag på aktiviteter

- Inleda ett samarbete med apoteken för att hitta gemensamma beröringspunkter.
- Fortsatt deltagande i landstingens och regionernas nätverk för läkemedel och miljö.
- Följa utvecklingen vad gäller forskning och arbete internationellt inom området med hjälp av det nya läkemedelscentrumet samt nätverket Health Care Without Harm.

Genomförande

Utifrån de prioriterade åtgärdsområdena med förslag på aktiviteter, tas en aktivitetsplan fram årligen i Läkemedelskommittén i Värmland.

Uppföljning

Aktivitetsplanen följs upp årligen i Läkemedelskommittén i Värmland och redovisas i landstingets miljöredovisning. En beskrivning av insatser och effekter inom ramen för denna handlingsplan redovisas även i landstingets årsredovisning.

Dokumentet är utarbetat av: Anna Skrinning Miranda Fredriksson